

Kitâbiyat Book Reviews

Kitâbü'l-Menâmât: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları

haz. Özgen Felek

İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, 377 sayfa.

Özgen Felek'in 2007 yılında Michigan Üniversitesi'nde doktora tezi olarak başlayan ve Standford Üniversitesi'nde devam eden bu uzun soluklu çalışması, Osmanlı Sultanı III. Murad'ın (1546-1595) Şeyh Şücâ'ya yazdığı Türkçe mektupların incelemesi ve tenkitsiz neşrini ihtiva ediyor. *Kitâbü'l-Menâmât* adlı hacimli mektuplar derlemesi, III. Murad'ın sûfi tecrübelerini, rüyalarını, ilhamlarını, vâridâtını ve şeyhiyle diyaloglarını yansıtmaktadır. Aynı zamanda padişahın psikolojisini, Halvetî-Şâbânî yolunun seyrüsülûk anlayışını, vahdet-i vücûd, velâyet-nübüvvet tartışmalarını, sarayın iç dünyasını, devrin tarihî ve siyasî olaylarını ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir. Sultanın yazdığı bu mektuplar arasında şeyhi Şücâ Efendi'nin padişaha verdiği sadece bir cevabî mektup bulunmaktadır. Diğer kütüphane kayıtlarında bu türden bir eserle halihazırda karşılaşılması eseri daha ilginç ve kıymetli kılmaktadır.

Yazar Özgen Felek'in doktora tezi danışmanı Doç. Dr. Gottfried Hagen (Michigan Üniversitesi, ABD) kitabın arka kapağı yazısında çalışmayı şöyle tanıtmaktadır: "Sultan III. Murad'ın oldukça şahsî, hikemî, şairâne, ekseriyetle de esrarengiz rüya mektupları büyüleyici tezatlar ve çetrefillerle doludur. İşte, dünyadan el etek çekmiş, fakat dünyayı yönetmek için gücünü ve misyonunu vurgulayan, çoğu kez rahatsız edici tasavvurlarla boğuşan, mistik bir dindarlığa bürünmüş sultan bir derviş! Murad'ın ruhunun derinliklerine bu bakış, bizi saltanat, egemenlik, Osmanlı sarayında güç ilişkileri, sûfizm ve şiirsel dil hakkında bildiğimizi sandığımız mevzular üzerinde yeniden düşünmeye

zorluyor. Bu temel eserin Dr. Felek tarafından ilk kez yayımlanmasıyla, Osmanlı kültür tarihi bir daha aynı olmayacak.”

Kitap, temelde bir “Giriş” (s. 1-4) ve *Kitâbü'l-Menâmât*'ın çeviri yazımından oluşuyor. “Giriş” bölümü, “Sultan III. Murad” (s. 4-10) “Şeyh Şücâ Dede” (s. 10-15), “Kitâbü'l-Menâmât” (s. 15-19), “Mistik Tecrübeler Dair Mektuplar” (s. 19-32), “Tezkereler” (s. 32-39) alt kısımlarından meydana geliyor. “Girişi”, “Çeviri yazıda Takip Edilen Yöntem” (s. 40-56) ve *Kitâbü'l-Menâmât* neşri takip ediyor. Ayrıca eserin sonunda “Ek 1: Metnin Alt Başlıkları” (s. 346-349), “Ek 2: Derkenar Notları” (s. 350-355), “Kitâbü'l-Menâmât'tan Seçme Sayfalar” (s. 364-373) gibi ekler kısmı verilmiştir.

Mektuplara yönelik detaylı bir inceleme-araştırmadan uzak olan “Giriş” bölümünde, III. Murad'ın Şeyh Şücâ ile mektuplaşmasının gerekçesini anlatan bir rivayete yer verildikten sonra tasavvuf literatüründe müridler ve müridler tarafından kaleme alınan “mektûbât” literatürü geleneğine değinilmiştir. Mektupların büyük bölümünün muhtevasını oluşturan rüya olgusu, tasavvuf geleneğinde şeyhin müridi üzerindeki otoritesini güçlendiren bir araç olarak ele alınmış, müridin gördüğü rüyaları şeyhinden gizlemesinin bir tür ihanet olduğuna dikkat çekilmiştir.

“Giriş”in “Sultan III. Murad” bahsinde padişahın ailevi künyesi, Manisa'daki şehzadeligi, tahta çıkışı, çevresinde kendisini etkileyen kişiler ve vefatı oldukça kısa anlatılmıştır. Bu alt kısım, daha ziyade padişahın tasavvufa ilgisinden ve harem hayatına dair rivayet edilen abartılı ve popüler bilgilerden teşekkül etmektedir. Devrinde yaşanan doğal afetlerin artması; veba, rüşvet, yolsuzluk, devlet adamlarının keyfi ve adaletsiz uygulamaları gibi sosyo-ekonomik hayatta yaşanan sıkıntılar sebebiyle III. Murad'ın saltanatının, halkın genelinde bir hayal kırıklığına yol açtığı söylenegelmektedir. Yazar, bu hususta yirmi senelik saltanatı boyunca İstanbul dışına çıkmayan, cuma selâmlığına bile sadrazamın ısrarıyla giden III. Murad hakkında Gelibolulu Âlî'nin ve Peçuylu İbrâhim'in eleştirilerini esas almaktadır. Küçük yaşlardan itibaren tasavvufa büyük ilgi duyan sultanın, Atâî'nin “derc-i gevher-i esrâr” ifadesiyle¹ övdüğü *Fütûhât-ı Siyâm*, vahdet-i vücûd neşesiyle yazdığı 1600'ü aşkın beyitten oluşan *Dîvân* ve halihazırda kütüphane kaydına rastlanmayan *Esrârname* adlı eserleri vardır. Tasavvufa merakı nedeniyle Şeyh Şücâ dışında Celvetiyye tarikatının piri Aziz Mahmud Hüdâyî ile de mektuplaşan III. Murad, Muhyî-i Gülşenî, Sinâneddin b. Yâkub Germiyânî ve Mehmed Dâğî gibi şeyhler zümresiyle de görüşmüş ve Osmanlı sarayını şair Bâkî'nin ifadesiyle mutasavvıfların bulunduğu “Kâ'be-i dergâh”a çevirmiştir.

1 Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmeleti's-Şekâik* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1268), II, 383.

III. Murad'ın Şeyh Şücâ ile mektuplaşmasının gerekçesini anlatan rivayet, girişin "Şeyh Şücâ Dede" kısmında daha detaylı bir şekilde tekrarlanmaktadır. *Kitâbü'l-Menâmât*'ın hemen başında yazmanın müstensihi Mirâhur-ı kebîr (başşeyis) Nuh Ağa'nın naklettiği rivayete göre, III. Murad, Manisa'da şehzadeligi sırasında ibretli bir rüya görür. Rüya tabirinde mahir olan devrin ulemâsı, şeyhleri ve salih kimseler sultanın rüyasını karışık, asılsız düşlerden (adgâs u ahlâm) biri şeklinde değerlendirip önemsemezler. Ancak padişahın hizmetkârlarından olan Râziye Hatun, padişahın rüyasını kendi rüyasıymış gibi devrinde rüya tabirleriyle meşhur olan Şeyh Şücâ'ya yorumlatır. Şeyh Şücâ, bu rüyanın Râziye Hatun'a değil ancak bir sultana ait olduğunu kalp gözüyle bilir ve III. Murad'a yakında Sultan II. Selim'in yerine tahta çıkacağı müjdesini verir. Kısa süre sonra II. Selim bir kaza sonucu vefat edince şehzadenin validesi Nurbanu Sultan ve Sokollu Mehmed Paşa, III. Murad Han'ı tahta geçirmek için harekete geçer. Rüyanın doğru çıkması vesilesiyle saraya davet ettiği Şeyh Şücâ'dan çok etkilenen III. Murad, bir Halvetî-Şâbânî dervişi olarak Şeyh Şücâ'ya intisap etmek ister. Şeyh efendi başta "Padişahın derviş olmaz" diyerek intisabı reddeder. Ancak mâna (rüya) âleminde gördüğü pîri Şâbân-ı Velî hazretlerinden "Oğlum, Sultan Murad hazretleri diğer sultanlara benzemez; var irşâd eyle!" emrini alınca III. Murad'ın mürid olma isteğini kabul eder. Akabinde sultan seyrüsülük âdâbı gereği gördüğü rüyaları Şücâ Dede'ye kısa mektuplar halinde göndermeye başlar.

Gelibolulu Âlî, sultan ile şeyh arasındaki bu olayı bazı farklılıklara rağmen benzer şekilde nakleder.² III. Murad'ın musâhibesi Râziye Hatun'a bahçıvanlık yaparken padişahla tanıştırılan Şeyh Şücâ, Arnavut asıllı bir devşirmedir. Hayatı hakkında kaynaklarda detaylı bilgi yoktur. Mektuplarından anlaşıldığına göre Kastamonulu Hz. Pîr Şâbân-ı Velî'nin halifelerinden bir ve bir kız evlâdı vefat etmiştir. III. Murad'ın cülûsundan sonra sultanın talebi üzerine İstanbul'a gelmiş, padişah kendisine Ayasofya'da bir ev tahsis etmiştir. "Hünkâr şeyhi" olarak halk arasında şöhret kazanan Şeyh Şücâ'yı, Gelibolulu Âlî ve Peçuyulu fırsatçı ve çıkarıcı biri olarak tanıtmaktadır.³ Tahkik edilmesi gereken bu rivayetlere göre rüşvet karşılığı atamalar yapan, şarabın Frenkini getirtip satan, İstanbul güzelleriyle gününü gün eden Şeyh Şücâ, İstanbul'un pek çok yerinde sayısız emlak ve akar sahibi olmuşken, Sultan III. Murad, şeyh hakkındaki dedikodulara itibar etmez; çünkü sâdik ve naif bir mürid olarak onu zamanın kutbu görmektedir. Mektuplardan

2 Fâris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbar'ında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmet Devirleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000), II, 246-47.

3 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, II, 247-48; Peçuyulu İbrâhim, *Târih*, haz. Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982), II, 34-35.

anlaşıldığı kadarıyla, Şeyh Şücâ-Padişah diyalogu zaman zaman yıpransa da ikilinin münasebeti Şeyh Şücânın vefatına kadar sürer. Şeyh Şücânın cenazesine III. Murad iştirak etmez; ama şeyh efendi devlet adamlarının katıldığı bir törenle defnedilir. “Şeyh Şücâ Dede” kısmında şeyhin irtihâinden sonra III. Murad’ın harem ağası Gazanfer’in aracılığıyla yine Şeyh Şâbân-ı Velî halifelerinden Şeyh Alâeddin Efendi’nin halifesi Gelibolulu Mehmed Dâğî ile tanıştırıldığı anlatılır. Şeyh Mehmed Dâğî’ye hürmet eden padişah, bu şeyhe de intisap etmek istemiştir. Şeyh Mehmed Dâğî padişahın biatını kabul etse de, onunla görüşmeden, bazı tavsiyelerde bulunmayı tercih etmiştir.

Girişin “Kitâbü’l-Menâmât” alt başlıklı bölümünde, mektupları içeren yazmanın fiziki özellikleri tanıtılmaktadır. Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde (nr. 2599) tek nüsha halinde bulunan *Kitâbü’l-Menâmât*’ın müstensihinin Ser-mîrâhur Nuh Ağa olması, eserdeki rüyaların gerçekten III. Murad’a ait olduğu hususunda bazı tereddütler doğurmaktadır. Ancak, nüshanın istinsah tarihinin III. Murad’ın vefatından yaklaşık üç sene evvel (1001/1592) olduğu ve bir saray görevlisinin padişah’tan izinsiz bu mektupları derlemesinin pek mümkün olamayacağı düşünülürse, mektupların sultanın emriyle bir araya getirildiğini düşünmek daha doğru olur. *Kitâbü’l-Menâmât*’ın yegâne nüshasının ön yüzünde Sultan III. Osman’a ait bir vakfiye mührünün bulunması da resmî anlamda bu eserin câlib-i dikkat olduğunu göstermektedir. 1858 adet tarihsiz kısa mektubun yer aldığı yazmanın içinde Şeyh Şücânın padişaha cevap olarak yazdığı sadece bir mektup vardır. *Kitâbü’l-Menâmât*’ın XVI. yüzyıl Türkçe’sine göre oldukça sade bir dille yazılması, saray ortamındaki halkın günlük hayatta günümüz Türkçe’sine yakın bir dili kullandığını işaret etmektedir. Mektuplarda geçen Arapça ifadeler, ilhamlar, âyet, hadis ve dualar III. Murad’ın Farsça yanında Arapça’yı da iyi bildiğini göstermektedir.

“Giriş” bölümünün “Mistik Tecrübeler Dair Mektuplar” başlıklı alt kısmında, mektupların “Vâkıa”, “İlham”, “Hâl”, “Müşahade”, “Tecelli”, “Nidâ” gibi başlıklarla verildiği ifade edilmektedir. Yazar, bunlardan sadece müşahadeyi kısaca açıklamış ve diğer başlıkların tasavvuf terminolojisindeki karşılığını vermekten sarf-ı nazar etmiştir. Ayrıca bu ıstılahların işaret ettiği mânayı bir hal olarak yaşayan III. Murad’ın bu tecrübelerinin tasavvuf ilmine ne derece uyduğuna tasavvuf uzmanlarının karar vereceğini belirterek konuyu izahtan kaçınmıştır. Sadece III. Murad’a Allah’tan gelen nidâların onun keramet sahibi bir veli ve devrin kutbü’l-aktâbı olmasına işaret ettiğini veya padişahın kendini öyle gördüğünü vurgulamıştır. Yazara göre III. Murad, kendisini Şii ve Sünnîler’i saltanat sancağı altında toplamak üzere

Allah tarafından seçilmiş, İslâm âleminin koruyucusu olarak görmüştür. Bu sebeple Ehl-i beyt sevgisi öne çıkan Halvetîyye tarikatını bir devlet politikası olarak kendine daha yakın bulmuştur. Hatta *Kitâbü'l-Menâmât*'ın tamamlandığı tarihlerde toplumda yaygın olan mehdi beklentisine de dikkat çeken yazar, III. Murad'ın mehdiliğini ima ettiğini belirtmektedir. Buna delil olarak da Allah tarafından gelen nidâlardan çeşitli misaller vermekte ve Allah ile Sultan arasındaki âşık-mâşuk ilişkisinin Hz. Peygamber'in ilâhî aşkından ileri olduğunu iddia etmektedir. Zâhırde şeriata aykırı olan bu sözlerin aslında “şathiye” olarak değerlendirilmesi gerektiğinin de altını çizmektedir.

“Giriş” incelemesinin “Tezkereler” kısmında yazar, “Tezkere” alt başlığıyla verilen mektupları değerlendirmektedir. Tezkerelerin içinde Osmanlı-Safevî savaşı, padişahın şahsî korkuları ve endişeleri, haremdeki olaylar, dinî-tasavvufî ve sosyal konularda padişahın şeyhinden fikir sorması gibi konular yer almaktadır. Tezkereler arasında III. Murad'ın devlet makamlarına atama ve azillerde Şeyh Şücâ'ya danışmadan hiçbir şekilde karar vermemesi dikkati çekmektedir. Bu tezkereler Şücâ Dede'nin Sultan'ın üzerinde hâkimiyet kurma ve onu kullanma fikrini desteklese de yazar, padişahın şeyhle sık sık tartıştığını ve bazan ona itiraz ettiğini belirterek bu fikre katılmadığını söylemektedir.

Eserin son inceleme kısmı olan “Çeviri yazıda Takip Edilen Yöntem” bölümü, yazarın yedi yıllık çalışma sonucunda sağlam bir imlâ incelemesi yaptığının göstergesidir. Şunu itiraf etmek gerekir ki, *Kitâbü'l-Menâmât* metni XVI. yüzyıl sonu Osmanlı Türkçesi metinlerinde devam eden eski Türkiye Türkçesi özelliklerini ve tesirlerini incelemek isteyen araştırmacılara kıymetli bir kaynak olacaktır. Ayrıca yazar tarafından metinde geçen Arapça cümlelerin imlâsının da dikkatli analizi yapılmıştır.

Başarılı bir metin çevirisi olarak ortaya konan bu eseri dolayısıyla Özgen Felek'i tebrik etmek gerekir. Ancak, eser hakkında yapıcı bazı eleştirilerimizi de kitaptan istifade edeceklerin dikkatlerine sunmak isteriz. Bu sebeple gerek çeviri yazıda yapılan bazı hatalara işaret etmek gerek inceleme kısmında (Giriş) yazarın bazı değerlendirmelerini tenkit etmek yazara ve okura katkı sağlamaktan hâli olmayacaktır kanaatindeyiz.

a. Çeviri Yazıda Yapılan Bazı Yanlışlar

YANLIŞ	Tezkere no	DOĞRU	YANLIŞ	Tezkere no	DOĞRU
Muhtlık diyüvirüz	(t16)	Muhtlık diyü verür	itmeyeli	(t930)	itmeyelüm mi?
cânum dolandı	(t65)	cânum dükendi	çalmayuz.	(t935)	çala mıyuz?
ve bunun içinde	(t100)	bu nürun içinde	ayru bilmeye.	(t939)	ayru bilme!
demür taraqlar ile turur ise.	(t120)	demür taraqlar ile tarar ise	Bi-zevâl	(t948)	Bir bi-zevâl
<i>Basîret göz ile gözüke</i>	(t182)	<i>Basîret göz ile gözle</i>	yavkülub	(t970)	yavu kılp
gözüğünden	(t384)	gözükenden	eyledün	(t972)	eyledük
söne	(t572)	söyüne	varım ki (?)	(t983)	var mı ki
sönir	(t572)	söyünir	ma'sümenüz	(t1010)	ma'sümunuz
Ya hulüli! (veya-Ey halilim!) Mezheb neden <i>أذبلر</i>	(t605)	Ya Hulüli mezheb neden azdılar?	tâ ben	(t1017)	ya ben
sofrañ	(t617)	seferün	Sûsandırâz'da	(t1036)	Sûsandırâz'a
kalb acısına meşğül ol!	(t635)	kalb açıcısına meşğül ol!	çekermiş	(t1045)	çekermişin
Sâ'at-i şuhüd	(t771)	Sâ'at-i şuhüd (Ayları gösteren saat)	dañi yek	(t1057)	dañi yeg
şabr ile şabr ile cânuma geçdi	(t792)	şabr eyle şabr eyle cânuma geçdi	Va 'id- şerif	(t1141)	Ve 'id-ı şerif
diñenler (?)	(t798)	dikenler	sorsavuz	(t1169)	sürsevüz
Hikmet ve 'ibret hağdur.	(t801)	Hikmet ve 'ibret Hağğ'undur.	çalm	(t1175)	çalem
'İlm-i ledün Hağğ-ı hağğikat isteyene şağın tayanma	(t831)	'İlm-i ledünn-i Hağğ'ı, hağğiyet isteyene şağın tayanma	be-her-mend	(t1177)	behremend
Fermân sulţânımuñdur	(t836)	Fermân sulţânımuñ	yarsın	(t1203)	yarısın
Ğayrıları sormayn!	(t853)	Ğayrıları sürmeyin! (takip etmeyin)	çoldurasız	(t1225)	çoldursavuz
...bilinmez." dir. Siz	(t887)	...bilinmez." dırsız.	İñ Ancak	(t1331)	İzâ ancak
hağğı'çün bir	(t894)	hağğı'çün sana bir	şuveri	(t1350)	şürî
<i>Gine gülden haber geldi bülbüle Ben ağlaram cümle çiçekler bile</i>	(t988)	<i>Gine gülden haber geldi bülbüle Ben ağlaram cümle çiçekler güle (Beyit tamir edildi.)</i>	nışfiye	(t1362)	taşfiye
keşf-i şuveri	(t997)	keşf-i şürî	olmağla	(t1391)	ulağla
şüret-i Hazret-i Muhammed'un rüh-ı paki	(t1005)	şüret, Hazret-i Muhammed'un rüh-ı paki	yañmuzdan	(t1410)	ya gözümüzden
tâ ben suçlu mıyam?	(t1017)	ya ben suçlu mıyam?	ilğâ-i hayr	(t1418)	ilğâ-i hayr
bildünüz; ol zamân gördünüz;	(t1018)	bileydünüz; ol zamân gördünüz;	içündür	(t1419)	niçündür?
Süveys (?)	(t1020)	Süveys (Kanalı)	âliyesine	(t1425)	âliyyesine

[لوز] (?)	(t1101)	levze: Tadılan, işitilen güzel, tatlı şey	bezirsiz (?)	(t1447)	ne dirsiz
sa'âdetümündür. (eksik cümle)	(t1249)	sa'âdetümündür. Biz aradan çıktık. Her ne kim dilerse işlesün.	anlamanız	(t1453)	anlaşanuz
<i>âbubulasın varuñı</i>	(t1340)	<i>tâ bulasın varuñı</i>	elemden	(t1447)	âlâmdan
hüner-i kemâledür	(t1385)	hüner kemâledür	divânüñ	(t1470)	divânenüñ
dâ'ire-i nefesde	(t1385)	dâ'ire-i nefse	bir	(t1484)	biz
idersen hay dutmaz	(1386)	İdersek "Hay dutmaz... eylemez"	أَوْتَمَقْ	(t1505)	avutmağ
muñirriğ-i cemî-i eşyâ	(t1426)	muñarriğ-i cemî-i eşyâ	"Gene zât..."	(t1540)	"Künh-i zât.."
Ma'nî bir sûret-i elvân elvân	(t1444)	Ma'nâ bir, sûreti elvân elvân	مُتِّ	(t1559)	müft
teveccüh etsek	(t1465)	teveccüh etsen	olur	(t1580)	Ol'uz
mürüvvette midür; ihsânda midür?	(t1548)	mürüvvet demidür; ihsân demidür.	feyyâzda	(t1587)	Feyyâz'da
Bir nesnedür ki	(t1674)	Bir Allah'dur ki	nihâyet	(t1592)	nihâyeti
bu sene	(t1682)	Bosna ser-ğaddinde	ism-i ģabib	(t1610)	ismi ģabib
aña bir	(t1688)	ekâbir	ola. Nedür	(t1644)	olandur
İdüp	(t1697)	eydüp	öldür	(t1662)	öldüre
ve Şa'bân dahi	(t1774)	ve vefâ dahi	nefs-i	(t1779)	nefs-i

b. Çalışmanın başlığı olan "Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları" ile neşredilen metin muhtevası karşılaştırıldığında metin ile başlık arasında kısmî bir uyumsuzluk olduğu görülmektedir. Zira *Kitâbü'l-Menâmât* metni sadece III. Murad'ın rüya mektuplarından ibaret değildir. Başlık-muhteva uyumsuzluğu öncelikle yazma nüshanın kütüphane kaydındaki adından kaynaklanmaktadır. "Kitâbü'l-menâmât" rüyalar kitabı anlamındadır. Öte yandan yazmanın ilk sayfasında "Sultân Selîm Oğlı Sultân Murâd Hazretlerinin Vâridât ve İlâmât ve Küşûfât ve Vâkıâtlarıdır" ifadesi de kayıtlıdır. Buna göre metin III. Murad'ın sadece rüyalarını değil; vâridlerini, ilhamlarını, keşflerini ve vâkıalarını da içerir. Nitekim "vâkıât" terimi tasavvuf literatüründe sadece rüya anlamına gelmemekte, özellikle zikir esnasında gayb âleminden kalbe doğan mânaları çağrıştıran bir ıstılah olarak kullanılmaktadır. Uyanırken Hak ile huzur halinde kalp gözünün açılmasıyla görülen şeye ise "mükâşefe" denir. "Vâridât" ise sâlikin kalbine doğan ilâhî feyiz ve ilhamlardır. *Kitâbü'l-Menâmât* içindeki mektupların alt başlıkları olan "vâkıa", "ilhâm", "hâl", "müşâhade", "tecellî", "nidâ-yı Hak" Sultan III. Murad'a uykuda, uyanırken, uyur-uyanık (yakaza) halde farklı şekillerde gelmiştir. Padişahın sûfi tecrübelerinin tümü sadece rüyalardan ibaret değildir. Dolayısıyla eseri tasavvuf edebiyatında vâkıât, vâridât ve mektûbât türü eserler içerisine dahil etmek de mümkündür.

Yazar, bütün alt başlıkların ayırımının farkına varsa da, bunların ayrımları üzerinde durmamış; eserinin başlığında bu ayrıma işaret eden bir ifade kalıbı kullanmamıştır. Ancak, eserin menâkıbnâmelerde mektupların rolüne dair güzel bir örnek teşkil ettiğini vurgulayarak eserin “Menâkıbnâme-i Sultan Murâd” şeklinde de adlandırılabilceğini söylemiştir.

c. *Kitâbü'l-Menâmât*'ta devrin siyasî ve sosyal olaylarına dair haberlerin mutlaka dönemin tarihsel kaynaklarıyla mukayeseli olarak incelenmesi ve teyit edilmesi gerekirdi. Zira mektuplarda devrin siyasî olayları diğer devletlerle ilişkiler, seferler, ülkedeki sosyal olaylar, paşa ve beylerin görev yerlerine tayin ve azil bilgileri gibi pek çok konuda önemli tarihi detaylar vardır. Bu açıdan *Kitâbü'l-Menâmât*, tarih bilimi açısından pek çok olaya bakışımızı yenileyecek ve değiştirecek niteliktedir. Meselâ, bir mektupta (t728) Sultan III. Murad, Kurban Bayramı hilâlinin görünmesi hakkında bir kadı ile düştüğü ihtilâfi Şeyh Şücâ'ya şöyle anlatmaktadır:

Benüm saâdetüm! Bayrâmınız mübârek ola! Kadı bugün bayrâm etdürmek istemedi; ay görünmedi, deyü. Ammâ bize bir iki kişi ay gördük, dediler. Biz dahi bayrâm etdürdük. Hem ilhâm gelmiş idi ki “Yarın bayrâmdur.” Acabâ günâha girdük mi? Şer'e muhâlif gibi oldu, yavuz kasâvet çekdük.

Bu olaydan Selânikî de *Târih*'inde bahsetmiştir.⁴

d. Sultan III. Murad'ın hayatı, mektuplar ve diğer kaynaklar ışığında daha detaylı ve tarafsız olarak incelenebilirdi. Yazar, padişahın kendi ağzından ruh halini âşikâr eden ve tarihî olayların birinci elden iç yüzünü anlatan önemli bir eser üzerinde çalıştığı halde; maalesef üçüncü şahısların söylediklerini daha inandırıcı bulmuş ve inceleme kısmında III. Murad'ı tarih kaynaklarına göre detaylı analiz etmemiştir. Oysa bu dönemi anlatan kaynaklarda padişahın hem dindar ve münzevi hem de zevk ve işrete düşkün olduğunun söylenmesi gibi pek çok çelişkiler vardır. Bu çelişkilerin izâlesi yönünde bir yorum zenginliğini okurların istifadesine sunmak daha fayda sağlayacaktı. Meselâ, III. Murad'ın kadın düşkünü, saray bahçelerinde cüce ve soytarılarla eğlenen, bütün gününü boş geçirmesine rağmen, günün sonunda “Elhamdülillah, günümüzü de böyle geçirdik” diye şükreden düşük zekâlı, miskin biri olduğunu îmâ eden bir saray hekiminin yorumu, yazar tarafından hiç sorgulanmadan kabul edilmiştir. Hıristiyan bir hekim olan Hierosolimitano'nun muhtemelen siyasî bir niyetle yaptığı bu yorumun benzerleri diğer Osmanlı padişahları için de yapılmıştır. Nitekim

4 Selânikî Mustafa Efendi, *Târih*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), s. 286.

İstanbul'un fethini hazmedemeyen ve uzun vadede Osmanlı'yı yıpratma amacıyla Sultan Fâtih'i ateist ve sadist olarak gösteren⁵ bir zihniyetin mak-satlı yorumu göz ardı edilemez.

Bazı tarih kaynaklarının mahkûm ettiği Sultan III. Murad'ın ruh dünyasını doğru anlamak için kendi mektupları titizlikle incelenmelidir. *Kitâbü'l-Menâmât*'taki mektuplardan teheccüt namazını kılmaya dahi daima özen gösterdiği anlaşılan III. Murad'ın vahdet-i vücûd hakkında derin bir bilgi birikimine ve mânevî tecrübeye sahip olduğu ve pek çok kitap okuduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı padişahları içinde ilmî seviyesi ve mânevîyata verdiği önem sebebiyle devrin ulemâsı, meşâyihî ve şairleri tarafından takdir gören III. Murad'ın şiirlerine Şemseddin Sivâsî gibi önemli bir mutasavvıfın şerh yazması, sultanın kimliği hakkında yapılan yorumların yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Mektuplarında Sultan III. Murad, okuduğu kitaplar hakkında yorum yapmakta ve şeyhinin fikrini almaktadır. Ancak yine aynı mektuplarda padişahın içe dönük, bazan vesveseli, duygusal, kolay etkilenen, Selânikî'nin ifadesiyle "televvün ve tereddüde meyyâl oluşu" göze çarpmaktadır ve kendisine yöneltilen eleştirilerin sebebini açıklamaktadır. Mektuplarda sıkça bahsettiği saltanatı bırakıp sıradan insanlar gibi yaşama isteği oldukça baskındır ve çoğu mektupta Mekke ve Medine'de bir gedâ (dilenci) gibi yaşamayı ister. Saltanatı terk fikri onun padişah kimliğini olumsuz etkilemişse de III. Murad akil ve kültürlü bir padişahı.

Devrin tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Âlî de III. Murad'ı mal toplamak, rüşveti meşrulaştırmak, saraydan çıkmamak vb. gibi hususlarda ağır bir dille eleştirmiştir.⁶ Oysa bazı mektuplarda III. Murad, Şeyh Şücâ'dan şehirde (büyük ihtimalle Manisa veya İstanbul) içki içilip içilmediğini denetlemesini (t1194), haram yiycileri tespit etmesini (t1514) istemektedir. *Kitâbü'l-Menâmât*'ta padişahın saraydan niçin çıkmadığının ipuçları vardır. Mektuplardan o dönemde yaygın olan veba salgınlarının da padişahın saraydan çıkmamasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. İlginçtir ki İngiliz Elçisi Sir Edward Barton için hazırlanan bir belgede III. Murad'ın on küsur yıllık Safevî Savaşı'ndaki başarısı buna bağlanmaktadır. Zira selefi olan padişahlar genellikle yazın kazandıkları toprakları kışın pâyitahta dönünce kaybetmişlerdir.⁷

5 G. Mario Angrillo, *Fatih'in İçöğlâmi Anlatıyor*, çev. Pınar Gökpar (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2011), s. 126; Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*, çev. Dost Körpe (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2003), s. 352.

6 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli*, II, 236, 250-51, 623.

7 Leslie P. Pierce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükûmranlık ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), s. 235-36, 248.

III. Murad'ı mal toplamakla suçlayan Gelibolulu Âlî, başka bir yerde padişahın devletin güvenliği için para biriktirdiğini söylemektedir. Ona göre padişaha müneccimler gelecekte büyük bir fitne çıkacağı haberini verince Sultan III. Murad, küffârın kahredilmesi maksadıyla o günlere hazırlık için hazinede mal ve para biriktirme alışkanlığı kazanmıştır.⁸ *Kitâbü'l-Menâmât*'ta padişahın bir mektubu (t1310) bu bilgiyi doğrulamaktadır. Hak ettiğini düşündüğü makamlara erişemediği için şahsî sebeplerle padişaha menfî tavır takınan Gelibolulu Âlî'nin fırsatçı ve müteşeyyih olmakla suçladığı Şeyh Şücâ'ya intisap ettiği bilinmektedir. Hatta kendisi Şeyh Şücâ'ya sunduğu övgülerle dolu bir kasidede halkın eleştirilerine karşı şeyhi savunmuştur. Ancak daha sonra aynı şeyhi sahtekâr ve ahlâksız olarak tenkit etmesi, Gelibolulu Âlî'nin fırsatçı kişiliğini gözler önüne sererken⁹ tarihçi kimliğine de gölge düşürmektedir.

e. Çalışmada Sultan III. Murad ve Şeyh Şücâ hakkında yerli kaynaklara da yeterince başvurulmamıştır. Meselâ, Sultan Murad'ın Şeyh Hüsâmeddin Uşşâkî ile mektuplaşmasından, Râziye Kadın'ın kimliğinden, Gelibolulu Âlî'nin Şeyh Şücâ'ya derviş olmasından, III. Murad'ın *Fütûhât-ı Sıyâm* adlı eseri hakkında Kamil Yaşar Uyar'ın bir doktora tezi hazırladığından bahsedilmemiştir.¹⁰

f. Yazar kendi alanını aştığı için, III. Murad'ın mektuplarının tasavvuf mütehasıslarınca incelenmesi gerektiğini belirtse de, III. Murad'ın mânevî kimliği üzerinde bir kanaate varmış ve padişahın kendisini keramet sahibi kutsanmış bir veli, "kutbü'l-aktâb" hatta mehdî gibi gördüğünü söyleyerek aşırı yoruma kaçmıştır (s. 25-28). Oysa tasavvuf kaynaklarını dikkate aldığımızda seyrüsülûkta bir derviş hem vehbî (Hak tarafından ihsan edilen) hem de kesbî (kulun çalışıp çabalamasıyla kazanılan) lütüflara mazhar olabilir. Kesbî olanı bırakıp vehbî tecellilerle aldanan dervişlerin sülûku tehlikeye girer ve dervişliği felâketi olur. Sultan III. Murad işte bu tehlikenin farkındadır ve kendisine gelen tecellî ve nidâların nefsinin oyunu olduğu konusunda ciddi şüpheleri vardır (Bunun misâlleri için bk. t427, t753, t593, t1539, t1065, t1121). Konu hakkında mürşidi Şücâ Dede'nin kendisini aydınlatmasını isteyen III. Murad, eğer kendini "kutbü'l-aktâb" veya keramet sahibi bir kimse olarak kabul etseydi, mektuplarında mutlaka bunu vurgular ve zâtını methederdi. Aksine devrin sultanı kendini oldukça naif ve âciz bir derviş addetmiştir. Mektuplarında III. Murad'ın kendini keramet sahibi kutsanmış veli, kutbü'l-aktâb hatta mehdî olarak kabul ettiğine dair bir ifadesi yokken, padişahın

8 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, II, 231, 232.

9 Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, çev. Ayla Ortaç (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 75, 153.

10 Kamil Yaşar Uyar, "Sultan III. Murad'ın *Fütûhât-ı Ramazan*'ı ve Farsça Şiirleri" (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994).

bu ilâhî nidâ ve ilhamlara kayıtsız bir biçimde inandığını ve ona göre tavır takındığını söylemek en azından haksızlık olacaktır (t753, t593).

Hâsılı, *Kitâbü'l-Menâmât* sayesinde zühd ve ibadet üzere vahdet-i vücûd neşvesine sahip olan Sultan III. Murad'ın, saltanatı müddetince karmaşık siyasî ve idarî işlere itibar etmediği anlaşılmaktadır. O daha ziyade kendi iç dünyasıyla ve bir sûfî olarak tefekkürle meşguldür. Kaynaklarda belirtildiği üzere, etrafındakilerin kolayca tesirinde kalan, mütelevvin ve mütereddit, çoğunlukla şeyhi Şücâ Efendi'nin sözüyle hareket eden Sultan III. Murad tarikat âdâbının gerektirdiği gibi davranmış; iyi niyetli bir derviş olarak siyasî ve idarî hemen her hususu mürşidine danışmıştır. Kendi iç dünyası açısından bu tavır gütmesi mâkul görülebilirken ve hayat tarzı tarikat âdâbına uygunken, cihan padişahı olması hasebiyle bu özel ve mahrem ilişkinin devlet yönetiminde zaman zaman bazı garâbetlere sebebiyet verdiği de ileri sürülebilir.

Türkân Alvan

(Yrd. Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi)

Jami

Hamid Algar

Oxford: Oxford University Press, 2013, 160 sayfa.

Hamid Algar'ın *Jami* kitabı Makers of Islamic Civilization (İslam Medeniyetinin Kurucuları) serisi için genel okuyucu kitlesi hedef alınarak yazılmış bir kitap. Farsça dışında bir modern dilde çıkan ilk Abdurrahman-ı Câmî (ö. 1492) monografisi olması nedeniyle Hamid Algar'ın çalışması önemli bir adım. Şu ana kadar yazılan Câmî monografileri Ali Asgar Hikmet'in *Câmî: Mutazammin-i Tahkikât der Târîh-i Ahvâl ve Âsâr-i Manzûm ve Mensûr-i Hâtemü's-şuarâ Nûreddin Abdurrahmân Câmî* kitabı (1941), bunun Türkçe ve Urduca tercümelemleri (1949, 1963, 1982) ve Necîb Mâyil-i Herevî'nin daha kapsayıcı ve analitik Câmî (1999) incelemesinden ibaret olup sadece Farsça, Türkçe ya da Urduca okuyabilen kitlelere ulaşmıştır. Algar'ın çalışması ise Câmî'nin hayatını ve katkısını bütüncül bir şekilde Anglofon dünyaya sunan ilk ve şu an için tek çalışmadır.

Kitap sekiz bölüm şeklinde tasarlanmıştır: 1. Giriş: coğrafi ve tarihî sahne. 2. Küçüklüğünden şöhrete. 3. Herat üçlü yönetimi (triumvirate): Câmî, Sultan Hüseyin Baykara, Nevâî. 4. Şairlerin mührü (sonuncusu): Câmî ve Fars şair